

¹Поппер Карл. Нормальная наука и опасности, связанные с ней / Томас Кун. Структура научных революций. – М., 2003. – С. 531; ²Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. – К., 2001. – 477 с.; ³Там само. – С. 12; ⁴Поппер Карл. Нормальная наука и опасности, связанные с ней / Томас Кун. Структура научных революций. – М., 2003. – С. 535.

В.Й. Горобець, канд. філол. наук

БІЛЯ ВИТОКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ СЛАВІСТИКИ

Емпіричні спостереження староукраїнських граматистів, лексикографів та перекладачів за відмінностями у слов'янських мовах засвідчують синкретичні підходи в аспектології, зумовлені станом накопичення фактів, як і вимушеною участю в розвитковій російської мови в добу дворянського просвітництва XVIII ст.

The empirical observations by the Ukrainian grammaticists, lexicographers and translators on divergences in the Slavic languages demonstrate some syncretic approaches in aspectology that were conditioned by the state of facts as well as by forced participation in the development of literary standard of Russian during the Enlightenment in the XVIII century.

У добу раннього Просвітництва, паростки якого простежуються в умовах ренесансних та барокових соціально-культурних впливів із Заходу, дається взнаки зацікавлення українців спільністю походження слов'янських етносів. Поставлена здавна в центр емпіричних спостережень "словенська" (старослов'янська) мова усвідомлюється філологами XVI – XVII ст. як родовідна основа слов'янських мов. Виразна відмінність у природному мовленні слов'ян чимдалі насторожувала книжних поетів, збуджуючи зацікавлення неповторними формами вислову, а також прагнення залучити декотрі відповідники до синкретичних за змістом і формою слов'янізмів, що впадали у вічі митцям барокової поезії, ораторської прози. На рідномовний ґрунт переносилися всі пізнані автором "тотожники", передусім, із західнослов'янських мов і, звичайно, із середньовічної латини, створюючи химерні за строкатістю ряди співвідносних слів.

Від етапу аморфного нагромадження розмаїтих одиниць, враховуючи етнографізми, місцеві екзотизми, споглядання за барви-

стістю "тождеслововъ" у перекладній частині староукраїнських лексиконів XVI – XVII ст., до свідомого переміщення на видноколо природних відповідників у зв'язних контекстах різножанрових пам'яток – такий не завжди помітний перерозподіл виражальних засобів мотивувався пошуками досконалих висловів. Концентрація строкатих елементів упродовж XVII – XVIII ст., так званих макаронізмів, зумовлювалася ще прагненням наблизитися до читацької аудиторії, хоча смаки митця, його бажання перенести за образним висловом А. Радивилівського "разные словесъ цвѣти", ніби розсаду на власний ґрунт (див. "Огородокъ Маріи Престой Бѣцы" 1676, ст. 11) було визначальним у свідомості книжників, зокрема представників ораторського мистецтва, літописання, перекладної прози й поезії. І тут справа, очевидно, не лише в змісті твору, але й у викладі думок, черпнутих "з разныхъ учителей црковныхъ и проповѣдниковъ Слова Бжого, что(м) колвекъ зъ розныхъ авторовъ и гисторій изобразль, написаль" ("Огородокъ...", ст. 9). У цьому зв'язку, подальше подолання атомарних досліджень фактів має відбуватися на вияві функціонального навантаження елементів, маркування стилістичних їх ознак, завдяки персоніфікованому аналізу контекстів пам'яток різних жанрів задля об'єктивної мотивації виділених у колі нашарувань засмічень. І тоді, з огляду на надлишковість, що зумовлена хисткістю давніх літературних норм мови, мало що скажеш, наприклад, читаючи такий фрагмент із твору А. Радивилівського: "Щ пренайчѣтшаа и пренайчѣйшаа Дѣво Мріє! Ты мое здравіє, ты моа крѣпость! Ты моа слава, и честь. Юдина моа оутѣха, єдино мое веселіє, до тебе Патронки моєй, заступници, ходатайци и защитници..." ("Огородокъ...", ст. 3). Стилістична маркованість слов'янізмів, як і полонізмів у фігуральних висловах беззаперечно.

У знаменитій граматиці І. Ужевича¹, що викладена латиною, рідна мова окаямляє вихідні церковнослов'янські граматичні форми в парадигмах. І не лише факти південно-західних говорів української мови, але й подані автором паралелі з інших слов'янських мов (польської, чеської та ін.) допомагають вирізнити зміни в живому мовленні через зв'язок зі старослов'янською мовою й латиною.

Заслуговують на увагу висліди Є.М. Кудрицького, видавця і текстолога обох списків граматики, який на продовження думки Г.В. Ягича, висловленої в "Історії слов'янської філології", застерігає: "Цілий

ряд прийомів І. Ужевича у викладі граматичного і взагалі мовного матеріалу не можна пояснити, спираючись лише на традиції українських граматистів. Таке, наприклад, його прагнення в арраському рукописі познайомити читача з основними слов'янськими алфавітами (62₂, 17₂), називаючи кожен літеру і слов'янськими (кирилицею), і латинськими літерами"². І ще: "Автор приділяє увагу розходженням і збігам у дієслівних формах живих слов'янських мов поряд із церковнослов'янською (44_{а,б}; 70_{1,2}; 71₂), особливо зупинившись на мовах поляків і русинів. Наприклад, при церковнослов'янській формі минулого часу *писахъ* поляки і русини користуються, як зазначає І. Ужевич, формою *писалемъ*, проте деякі русини вимовляють *писавъ емъ* і *писавемъ*... Зате форми інфінітива польської мови на *ас'*, *ис'*, *ес'*, *іс'* – *rizac'*, *czuc'*, *strzec'*, *bič* (44_а), – зазначає автор, – відрізняються від інших слов'янських: русинів, богемів, моравів – *писати*, *чити*, *робити*, а також від церковнослов'янської мови: *дерзати*, *глаголати*. А в формі дієприслівника *читаючи* (за термінологією І. Ужевича, дієприкметник самостійний в паризькому рукописі і герундій – в арраському) русини відрізняються і від поляків (*czytajac*), і від богемів, моравів та далматів (*чита'ици* – *chŷtaici*) (71₁) тощо"³.

Певна річ, ідеться про філологічні узагальнення. Проте фактологічні матеріали для зародження славістичних студій накопичувалися здавна у східнослов'янській лексикографії з її увагою не лише до церковнослов'янської мови, але й до живих мов – української, білоруської та російської.

Отже, на відміну від автора граматики словінської мови Адама Богорича (1584 р.), який уже в заголовку праці зауважив спорідненість між мовою московитів, русинів, поляків, богемів, лузатів (лужичан) та далматів і кроатів, І. Ужевич виявився досить пристрасним і самокритичним дослідником. Але водночас в авторів-слов'ян, які були майже сучасниками, відчувається, як справедливо доводить Є.М. Кудрицький, щось спільне і в практичній меті створення такого посібника і в ідейному задумі – окреслити, явити світові ще одну слов'янську мову в ту епоху, коли в боротьбі проти своїх політичних і класових ворогів почала формуватися національна свідомість кожного слов'янського народу та зароджувалася ідея всеслов'янської єдності⁴.

До таких ранніх блискіток можна віднести "Алфавить простран-ных речей" перший українсько-російський словник початку XVII ст. з

архіву Івана Огієнка, складений десь поміж 1596 – 1619 р.⁵ Реєстр рукопису увібрав частково слова з відомого "Лексикона" Лаврентія Зизанія, проте в оригінальності словника анонімому авторові важко відмовити. Мова у тлумачній частині праці – російська. Та справа не в тім. Зародження диференційного підходу до оцінки мовних фактів звичайно пов'язується з аналізом усієї сукупності лексиконів і граматичних праць, які з'явилися в Україні до і після цієї пам'ятки, де порівняння здійснювалося за традиційним об'єктом – власне словенською (церковнослов'янською) мовою. Проте в даному випадку маємо за вихідну українську мову. Поглиблене зацікавлення нею зумовило потребу в енциклопедичних тлумаченнях, передусім етнографічних реалій:

Русалія – игрища, или игры скомрашескія (с. 34);

черевики – красныя сапоги;

віно, війно – написаніє, еже кто обручить себѣ невѣсту и творить писанієм крѣпость промеж себя, и то писаніє наричется вѣино (с. 29).

Специфічно українська лексика, в тому числі й запозичення, ще не відомі росіянам, витлумачуються за допомогою не одного відповідника, а шляхом описового (енциклопедичного) прийому: *спаѣдок* – наслѣдіє, стараніє, попеченіє (с. 35); *черниці* – ягоди растуть (36); *вечеря* – поздній обѣдъ, или ужинъ (28); *витаю* – еже кто путь мимо ходя, и въ домъ чій вшедъ мало почиеть, як странень , и таковое пребываніє в чужом дому наричется витаніє, еже есть иностранствіє (8); *геѣманъ* – тысячникъ воинствъ, или князь (29); *друкуеть* – книги печатает (30); *дядиная* или тетка (30); *ланицуги* – желѣза еже есть узы желѣзны; *прагну* – жажду или пити хошу (34).

Водночас чимало диференційної лексики витлумачується за допомогою однослівних відповідників. Наприклад: *муляръ* – каменщикъ (32); *нидѣю* – унываю (32–33); *оцет* – уксусъ (33); *примуѣую* – прилѣжу (34); *уживаѣю* – употребляю (35); *чреды* – стада (36); *тесельство* – дрѣводѣлство (35); *цыдула* – свитокъ (36); *ганьба* – хула (29); *дбаю, не дбаю* – не брегу (29); *каламари* – чернилница (31); *лаѣодна* – угодна (32); *праца* – труды, *працюю* – труждаюся, *працуютъ* – дѣлают, *за працюю* – за труды (34).

У зв'язку з перервністю розвитку староукраїнських мовних традицій в умовах імперського правління та унікально складним розвитком літературних норм російської мови упродовж XVIII ст. можна звернути-

ся до внеску когорта видатних співвітчизників, передусім вихованців Києво-Могилянської академії – вчених, проповідників, що до певної міри "пом'якшив" просування її до природного стану. Проте здійснені найрішучіші кроки в цьому напрямі В.Тредіаковським і М.Ломоносовим, як і видатними граматистами, а з іншого боку, плідна перекладацька діяльність представників української еліти (К. Кондратович, Г.Бужинський, Ф.Лопатинський, династія Туманських, Політиків та ін.) потребували послідовнішої переорієнтації на зміну парадигми. Радикальний перехід виявиться у 80-ті, на початку 90-х рр. XVIII ст., з появою статті невідомого автора "О языкѣ" (див.: Опыт трудовъ Вольного Россійского собранія при Имп. Московскомъ университетѣ – М., 1783, ч. VI), де недвозначно мовиться: "Языкъ народа есть изображение его дарования. Языкъ выражаетъ впечатленіе мыслей нации. Но буде (языкъ) сдѣлается не естествененъ, тогда онъ размышленію есть важнымъ препятствіемъ. Чистота природного языка почти у всѣхъ народовъ была началомъ художествъ и науки".

Проте ця програма буде зреалізована пуристами академічної школи, зокрема в галузі перекладної лексикографії, у 90-ті роки і за межами XVIII ст.

Еволюційний етап, що передував якісній зміні парадигми, пов'язувався з класицизмом, через те при втіленні реформаторських концепцій М. Ломоносова в центрі лінгвоаналізу перебуває та ж церковнослов'янська мова, хоча і в щільній сув'язі з живою російською мовою, доповнюваною (свідомо чи підсвідомо) пізнаною фактологією зі споріднених слов'янських, передусім української. Остання, на погляд її носіїв, часто виявлялася виразнішою через давню літературну традицію використання, у зв'язку з чим сприймалася як поширювач виразових засобів природної російської мови.

Важко однозначно судити, якими ще мотивами керувалися українські перекладачі з кола високоосвічених представників еліти, проте загальна тенденція до оприроднення ще надто слов'янізованої в книжному різновиді російської мови виявляється досить помітною в художніх і наукових перекладах, у двомовній і багатомовній академічній лексикографії XVIII ст. Звернімося до Кириака Кондратовича, що творив у Росії. Цей син Ахтирського сотника (загинув у Полтавській битві) закінчив Київську академію і згодом став перекладачем у Ф. Прокоповича, В.М. Татищева, займаючи посаду колезького асесора.

Він є автором першого польсько-російського словника диференційного типу, перекладна частина якого засвідчує реалізацію теорії трьох стилів М.В. Ломоносова: "Польській общій словарь и библейский съ польскою, латинскою и россійскою новоисправленною библиями смѣчиванъ; тройственнымъ штилем, высоким, средним и простонародным на россійскій языкъ переведень Кириакон Кондратовичем. В Санктпетербурзѣ при Имп. Акад. наук, 1775 года" (292с.)⁶. Складність методу й новизну праці виявляє авторська передмова – "К читателям": "Господа польскіе переводчики! ...перевел Вам польский словарь тройственнымъ штилем, высоким, средним и низким штилем, ради разныхъ переводимыхъ матерій. Єжели вы Эзоповы фабулы будете переводить высокимъ штилем, то равно погрѣшите, какъ высокую матерію площаднымъ.

1) Я вѣздѣ въ моемъ семь переводѣ положилъ синонимы, т. е. тождественности, наприм. *Diabel* дѣяволь, чертъ, бѣсъ, демонъ, злый дух, ангель, сатанинь, и проч.

2) Раздѣлили я нумерами вездѣ имена, разные значенія имѣющія наприм. *Binda* 1) скурочь у шляпы, 2) головная повязка, 3) завѣса церковная, 4) перевязка ручная, 5) рыба сибирская, называемая, мунсун на сивовъ похожая".⁷

Одразу відзначимо, що цей "Дикціонеръ или словарь польскій съ россійскимъ" – така далі йде конкретна назва цієї праці, в перекладній частині відображає також українську, пізнану ним з уст народу лексику, як-от:

But струг коломенскій, водовик, барка, дубасъ, судно водяное (4).

Bez drzwo, черемха (5).

Ber праер. кром, окром, оприч, кромѣ (5).

Bor, боръ, соснякъ (10).

Chrobicę, скрыплю, верещу, трещу (14).

Czóln, лодка, челн, верейка (18).

Dzisiejczy, теперишній, нынѣшній, севоднишній (26).

Dzura, дѣра, скважина. (26).

Flasza, сулея, бутль, *flaszka*, сулейка, бутылка. (26)

Ginę, гину, гибну, пропадаю, погибаю (31).

Gnidosz, сієс, гнѣдникъ трава или вшивая трава (31).

Gruhotanię, трѣскъ, скрышь, шумъ (35).

Hajduk, drab, пѣхотный солдатъ, гайдукъ (37).
Kwoka, квокчет, курица (39).
Legowisko, лежанка, язвына (62).
Lębk, ptak, филинь, птица или сычъ, аистъ (62).
Lilia, лилія, лилея, liliowu, лилїйный, лилейный (68).
Lotny, пернатый, крылатый, парящій, летучій (69).
Mankuty, лѣшаць (68).
Młodniłę, молодцю, млодцю (73).
Nieszczódry, скупъ, жидоморъ, скупага, нещедрый (94).
Naginam czego нагинаю (78).
Nagnęcie, нагнутіе, нагинаніе (78).
Nieslysze, nieprzyzwalam, спорю, непристаю (92).
Nieuczias, не впору, не пора, безвременно (96).
Niewoniający, непахнучій, неблаговонній (97).
Nonieyszy, нынѣшній, теперешній, днешній (99).
Niza, низина, низи'на (99).
Nosa szerokiego, широконосый, курносый, калмыконосый (99).
Nosa zakrzywioného кривоносый (99).
Oblączysto czynię, нагибаю, сгибаю, згинаю (102).
Oblączysty выпуклый, загнуть, согнут (102).
Piekarka, повариха, кухарка, приспѣшница (121).
Pludry, порткы, штаны (125).

Виділені в спеціальних контекстах українізма становлять помітне явище у слов'янській лексикографії, адже залучені синоніми до російських слів, адресовані передусім польським перекладачам, могли потрапити на смаки не лише росіян, до того ж, ймовірно уживалися на суміжній території (покресових регіонах). Потрібні на те додаткові студії. Проте ігнорувати ці факти не слід, адже навіть доскіплива російська критика в особі М. Ломоносова дошкуляла авторові у певній нерозбірливості, на що доводилося відпиратися таким зізнанням: "По судьбе я знать подъ такою планетою родился, что не жалуют меня русские, думая, я малороссиянинъ, да и не жалуютъ меня малороссіяне, думая, что русский. Я – русский человек, а не малороссиянинъ, только я тем себя испортилъ, что в Киеве чрез 15 лет учась привыкъ к ихъ выговору."⁸

Ще в 1747 р. К. Кондратович переробив словник Христофора Целларія "Целлариев дикционер русскій с латинскимъ" для Академії наук,

що відразу потрапив на рецензію до М. Ломоносова, який, розкритикувавши його, виявив "нарочитое число весьма новых и неупотребительных производных же слов".⁹ Натомість художні переклади з латини в самого О. Шишкова здобули найвищу оцінку: "Если бы он (Овидий) писал прозою, то бы прочитав подобный переводъ, можно было не иметь желанія читать подлинникъ".¹⁰

Докорінно відрізняється за вишколом і досконалістю російська частина в перекладному "Словарѣ на шести языках" Г.А. Політики, в основу якого ліг Англо-латино-грецький словник Дж. Рея, виданий у Лондоні 1763 р.¹¹ Російська мова виразно потіснила старослов'янські елементи, як і запозичення. Стабілізація природних форм вислову підтримується через наведені в реєстрі живомовні українські відповідники (частіше в постпозиції): *девясиль*, *девятисиль* (28), *лѣсная орѣшина*, *лѣщина* (44), *маслина*, *оливка* (48), *сурокъ*, *бабакъ* (62), *слабъ*, *хворъ* (110), *рубаха*, *сорочка* (124), *стичка*, *сѣрникъ* (184), *стульчакъ*, *нужникъ* (188), *свирѣль*, *свирѣлка*, *дудка* (248), *скобель*, *стругъ* (232), *пучина*, *выръ*, *водоворотъ* (10), *сапожникъ*, *башиманникъ*, *чоботаръ* (234). Але співзвучні українські відповідники до слов'янізмів уживаються в ролі заголовних (у препозиції) до останніх, типу *скрыпка*, *скрыпица* (225), *жаба*, *лягушка* (60), *лукавство*, *хитрость* (166), *пестругъ*, *рябець* (78). Декотрі з українізмів видаються єдиними відповідниками до слов'янізмів: *сопѣль*, *сопѣлка* (228), *предвері'*, *мѣсце пред входомъ въ домъ*, *пристѣнокъ* (134). Деривати через активне уживання виносяться на чільне місце в реєстрі: *засовка*, *запирка*, *запор* (136). Семантичні неологізми (*дуля* "сорт великої груші" (50)) суспільно-історичні етнографізми в лексиці (*булава*, *дубина* – 222), питомі звукові форми (*змій*, *водяна змія* – 66; *злий дух* – 144) займають чільне місце в реєстрі російської частини Словника, відображаючи загальні процеси демократизації в мові. З іншого боку, послідовне наведення українських назв місяців до давньої латиномовної номенклатури календаря, поширеної в актовій писемності, засвідчує сміливий крок Г.А. Політики, його спробу виставити живомовні українські відповідники, що загалом не суперечило пуристичним настроям інтелігенції у нову добу дворянського просвітництва XVIII ст.: январь – сѣчень, февраль – лютий, март – березоль, априль – цвѣчень, май – травень, июнь – червець, июль – липець (236), августъ – серпень, сентябрь – вресень, ноябрь – листопадъ,

декабрь – студень, грудень (237), воскресеніє – недѣля, четвертокъ (238).

Окремі полонізми (октябрь – паздерникъ – 297), як і співзвучні слов'янізми (сентябрь – вресень) відображають загалом мовний узус шляхти, що перегукувався із західнослов'янською практикою.

Така позиція Г.А. Політики, ймовірно, викристалізувалася після сутички з М.В. Ломоносовим, який написав негативну рецензію на його статтю, що так і не побачила світу, – "О начале возобновления и распространения учения и училищ в России и о нынешнем оныхъ состоянии" (1757 р.), де автор, ґрунтуючись на свідченнях Нестора Літописця, староукраїнських літописів, а також грамот Ієрусалимського патрарха Феофана, російських царів Івана й Петра Олексійовичів, як і практичних кроків П. Могили і П. Сагайдачного, спробував відтворити стан освітньої справи в Росії. Та суворий вердикт М. Ломоносова виявився невідворотним: "Печатать непристойно понеже в оной [статті – В.Г.] о 10 веке... по 17-й век ни о каких школах в России не упомянуто; а были де еще при великом царе Иване Васильевиче архитекторы, выписанные из Италии, а при царе Иване Васильевиче зачлася де типография, что де все надлежало описать и упомянуто де только о Киевских школах, а не о московских".¹² І справа тут не в необізнаності Г.А. Політики, який виявився неординарною постаттю серед високоосвіченої еліти Росії. Обіймаючи посаду перекладача з латинської, грецької, польської, німецької, французької, як і старослов'янської мов, він зібрав численну бібліотеку, про долю якої з відчуттям великої втрати сповіщав Катерину II у своєму "Прошенні": "Имѣль я нещастіє чрез преключившійся во время моей отлучки въ прошломъ 1771 году мая 23. дня в С:Петербурґѣ на Васильевскомъ острову пожаръ потерялъ всѣ без остатка мои и жены моеї пожитки<, > такожъ собранную библіотеку<, > состоящую съ лишкомъ въ трехъ тысячах книгъ<, > въ числѣ которы(х) были самыя рѣдкія рукописныя и печатныя російскія книги, также натуральныя и печатныя російскія вещи и медали..."¹³ У посмертному реєстрі книг Г.А. Політики ("Роспись книгам") заінвентаризовано понад 387 новозібраних після пожежі, переважно іншомовних, де превалюють академічні в галузі лексикографії, медицини, географії, світової історії й художньої класики (твори Ф. Вольтера, Дж. Свіфта, Д. Дефо, М. Сервантеса, Г. Філдінґа та ін.), видання знаменитих експедицій І. Ле-

пехіна, М. Ричкова, С. Гмеліна, а також праці М. Грека, Ф. Прокоповича, С. Величка та ін. Наявні тут і "Права та привілеї малоросійського шляхетства" засвідчують пряму підтримку, й отже, позицію автора в захисті автономії України в умовах посиленої європеїзації поглядів вчених, спрямованих на подальший розвиток наук, демократизацію суспільства, загальне відродження краю.

Звичайно, поширення фактологічної бази для розвитку порівняльних спостережень в річищі слов'янських мов, виявилось у зв'язку з виходом у світ лексиконів диференційного типу ("Собрание малоросійскихъ слов, встречающихся в Энеиде И. Котляревского" – Спб., 1798, "Изъясненіе малоросійскихъ реченій Ф. Туманского"// Російський Магазинъ, Спб., 1793, "Собрание слов малоросійскаго нарѣчія" І. Войцеховича// Труды общества любителей російской словесности при Имп. Московскомъ университетѣ – Ч. 3, М., 1823), як і граматик ("Грамматика малоросійскаго нарѣчія" – Спб., 1818, написана, як і його ж "Краткий малоросійскій словарь", ще в 1805 р.). Проте цілісний погляд на сам об'єкт славістичних студій сформується далеко за межами XVIII ст. – з виокремленням української мови у колі слов'янських, через подолання нею статусу наріччя великоросійської мови.

¹Грамматика Слов'янська І. Ужевича. – К., 1970; ²Знач. праця, Передмова. – С. XXII; ³Там само. – С. XX; ⁴Там само. – С. XXIII-XXIV; ⁵Огієнко І. Українсько-російський словник початку XVII-го віку: Із історії культурних впливів України на Московію. – Вінніпег, 1951; ⁶"Дикціонеръ" К. Кондратовича. – Зберігається у відділі рідкісних видань НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України під шифром Гр. 4121; ⁷Знач. праця, передмова; ⁸Тихонравовъ Н. Кирьяк Кондратович переводчик прошлаго столетія// Библиографические записки. – Спб., 1858, №8; ⁹Ломоносов М.В. Полное собрание сочинений. – М., Т. 9, 1955. – С. 616; ¹⁰Шишков А. Рассуждение о старом и новомъ слоге російского языка. – Спб., 1803. – С. 378; ¹¹Політика Г.А. Словарь на шести языкахъ: російскомъ, греческомъ, латинскомъ, французскомъ, немецкомъ и англискомъ. – Спб., 1763. – Зберігається у відділі рідкісних видань НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України під шифром Гр. 4494; ¹²Записки Имп. Академии наук. – Т. XII. Приложение №5. – Спб., 1867. – С. 45-47; див. ще: Словарь русскихъ писателей XVIII века. – Спб., 1999. – Вып. 2. – С. 458; ¹³Институт рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України, ф. І, од. зб. 52892, арк. 2.